

SİCİL-İ UMÛMÎ DEFTERLERİNE GÖRE
SAMSUN MERKEZ İNÂS MEKTEBİ
(1898-1926)

Dr. Mehmet Yavuz ERLER*

Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumları bünyesinde yetişmiş bulunan pek çok deha bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve modernleşme süreci esnasında hizmet vermiştir. Osmanlı Devleti döneminde kurulan ve halen modern bir eğitim kurumu olarak varlığını devam ettiren Kuleli Askeri Lisesi¹ maziden günümüze uzanan kurumlardan yalnızca bir tanesidir. Mektebî Harbiyye'den 10 Şubat 1902 tarihinde mezun olan Mustafa Kemal ise hafızalardan hiç silinmeyecek bir şahsiyettir. Kurtuluş mücadelesinin ağır yükünü omuzlanan erkeklerin yanısıra kadınların da varlığı göz ardı edilmemelidir. Halide Edip (Adivar) gibi yazarlarımız, yine Osmanlı eğitim sistemi içerisinde yetişmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun saray kurumlarından bir tanesi olan Harem-i Hümayun bünyesinde görev alan bayanlar devrin modern düzeyde eğitimini alma avantajını da elde etmiş oluyorlardı.² Padişahın, vezirlerin ve paşaların kısacası devletin ileri gelen kimselerinin kız çocukları gerek okuma yazma gerekse güzel sanatlar hususunda belli bir eğitim sürecinden geçmekte idiler. Özel hocalar (Mürebbiye) tarafından standart bir eğitim politikası olmaksızın uygulanan İmparatorluk eğitimi anlaşılacağı üzere seçkin bir sınıfa hizmet vermekte idi.³

Tanzimat döneminde eğitim sistemi de gözden geçirilmiş ve ilk nüveleri teşkil edilmeye başlanmıştır. 8 Nisan 1847 tarihinde yayınlanan talimâtname ile altı yaşını bitiren

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi.

¹ 10 Ekim 1846'da, "Mekteb-i fünun-u idadi" adı altında kuruldu, İstanbul'da Maçka kışlasında kurulan okul, 1872'de Çengelköy'deki binasına yerleşti. Doksanüç harbinin başlaması üzerine Kuleli Kışlası'nın askeri hastane olarak kullanılmasına izin verilince Pangaltı'daki Harbiye Kışlası'na taşındı. Bkz. Büyük Larousse, "Kuleli Askeri Lisesi", C.12, s.7146.

² Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, çev.Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

³ Özel eğitim gören yetişen meşhur kadınlar arasında Tutu, Fitnat, Mihrî, Dilhayat ve Leyla hanım gibi sair ve bestakar kimseler vardır. Bkz. Tezer Taşkıran, *Cumhuriyet'in 50. yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara 1973, s.21.

her çocuğun mektebe verilmesi kararlaştırılıyordu.⁴ Sıbyan Mektepleri 4 yıl olarak düzenlenmiş ve son sınıfta uygulanan bir sınavı geçen talebeler Rüşdiye Mektepleri'ne devam edebilmişlerdir. Rüşdiyeler, ilk zamanlarda ilkokul üstü hazırlık okulu, daha sonraları ise ortaokul karakterine sahip bir öğrenim kurumu olarak kabul edileceklerdir.⁵

II.Meşrutiyet'in ilanından sonra eğitim sistemi üzerinde yeniden yapılanma yoluna gidilmiş ve sıbyan mektepleri ile rüşdiyeler birleştirilerek *ibtidaiye* adı ile öğretime devam etmişlerdir. 23 Eylül 1913 tarihinde yayınlanan *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-u Muvakkatı* gereğince 23.madde de Mekâtib-i Umûmiyye-i İbtidâiyye'nin eğitim süresi üç devreye bölünmüştür. Bu üç devre şu şekilde sıralanmaktadır:

a- Sıbyan Sınıfı : 5-6 yaşındaki çocukların adedi 20'yi geçerse ayrıca bir sıbyan sınıfı açılmaktadır.

b- Devre-yi İbtidâiyye (Devre-i Evveli) : 7-8 yaşındaki çocuklar içindir. İki sınıftan ibarettir.

c- Devre-yi Vasatiyye (Devre-i Mütevasita) : 9-10 yaşındaki çocuklara mahsustur. İki sınıftan ibarettir.

d- Devre-yi Aliyye : 11-12 yaşındaki çocuklara mahsustur. İki sınıftan ibarettir.⁶

Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-u Muvakkatı'nın yayınlanışından dört yıl sonra Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey bu okulların ıslahı işini ele almıştır. Onun zamanında İbtidâ'i okulları Fransız İlkokulları sistemine uydurulmaya çalışılmıştır. Bunun için önceleri Merkez Rüşdiyesi adı altında ibtidai sınıflarıyla birlikte İstanbul'da açılmış bulunan okullardan başlanılmak suretiyle altı yıllık İbtidai Mektebi haline sokulmuştur.⁷ Sıbyan Sınıfını da ilave ettiğimiz de 5-6 yaşında eğitime başlayan çocuklar yedi yıllık bir ilk ve orta eğitime tabi tutulmakta idiler. İstanbul'da bu dönemlerde 63 ibtidai okulu vardı. Bu okulların 44'ü hükümete ait binalarda öğretim yapmakta diğerleri ise kira ile tutulan binalarda eğitim işlevini yerine getirme çabasıydılar.⁸ 1913 tarihli karamame hükümlerine göre kızlar için beş yıllık bir lisenin açılmasına 1916 senesinde karar verildi. İlk defa İstanbul'da eski İstanbul İnâs İdadisi 14 Mart 1916'da İnâs Sultanisi haline dönüştürülerek kızların yüksek

⁴. Anne babalar isterlerse 4-5 yaşındaki çocuklarını mektebe gönderebilirlerdi. Anne babalar, altı yaşını bitiren erkek ve kız çocuklarını ya da köle çocuklarını sıbyan mektebine göndermeye mecbur idiler.Bkz. Yahya Akyüz, "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı", OTAM , S.5, Ankara 1994, si:16.

⁵. M.Emin Yolalıcı, "Maarif Salnamelerine Göre; Trabzon Vilayeti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", OTAM , S.5, Ankara 1994, s.453.

⁶. Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, M.E.B., İstanbul 1991, s.192.; Samsun'da bulmuş olduğumuz okul yoklama defterlerinde de aynı dönemlere rastlanmıştır. Ek.İ: Canik Merkez İnâs Mektebi Sicil-i Umumi Defteri'nden bir sayfa.; Merkez İnâs Mektebi'nin bugünkü adıyla Bozkurt İlkokulu'nun bir resmi.

⁷. Koçer, a.g.e., s.193.

⁸. Aynı yer.

eğitime devam etmeleri sağlandı.⁹ Ancak kızların yüksek öğrenim yapmalarının sağlanması, o devrin toplum psikolojisi icabı, bir tepki ile karşılaşmamaları için konferans biçiminde sağlanmıştır. Halkı aydınlatıcı konuşmalar yapılarak kız çocuklarının geleceğinde eğitimin gerçekleştirilebileceği yararlar halka anlatılmaya çalışılmıştır.¹⁰

Tanzimat döneminde toplumda kadının değerini arttırmaya yönelik idari çalışmalar devam etmiş ve bu doğrultuda cemiyetler kurularak kadının toplum içerisindeki kimliğini kazanması hususunda faaliyetlere girişilmiştir.¹¹ 1912 tarihinden itibaren yayın hayatına giren ve Osmanlı kadını konu alan dergiler eğitim hususunda da toplumsal aydınlanmanın öncülüğünü taşımaktaydılar. Kadın Bahçesi (1912), Kadınlar Dünyası (1912), Kadın Hayatı (1913), Kadın Kalbi (1919) adlarındaki dergiler, kadınlar tarafından çıkarılıyor ve sosyal hayatta kadının yerinin yükseltilmesi için çabalar harcanıyordu.¹²

Osmanlı Devleti'nin genelinde uygulanan yapılanma taşra kentlerinden birisi olan Samsun'da da uygulanmıştır. Devrin idarecileri ile şehrin ileri gelenleri tarafından yapılan müracaatlar neticesinde Samsun'da bir kız okulu kurulmuştur. Pazar mahallesinde Zübeyde Hanım Bağı denilen bölgede, Ma'arif Nezâreti tarafından satın alınan araziye, Merkez İnâs isminde üç sınıflı bir okul inşa edilmiştir. 1898 yılında şehrin ileri gelenlerinin de katıldığı, bando ve mızika eşliğinde yapılan bir törende okul eğitime açılmıştır. Maarif nezareti kurulan bu yeni okula İkbâl Hanım adında bir öğretmeni gerekli eğitimi vermek üzere görevlendirmiştir. Ma'arif Salnâmesi'nden edinilen bilgilere göre, Samsun merkezinde 1898 tarihinde Rüşdiye statüsünde eğitim veren bu okulda, bir muallim ile 79 kız talebeye eğitim verildiği anlaşılmaktadır. Okula ilk kayıtlı olanlar ise yine yörenin ileri gelen aileleri ve devlet erkanının çocukları olmuştur. Bunlardan bazılarını şu şekilde belirlemek mümkün olabilmıştır: Süvari yüzbaşı Şemseddin Efendinin kızı Sâlıse Hanım, Sâdiler tekkesinin şeyhi Mehdi Efendinin kızı Besime Hanım ve Hamalbaşlar'ın kızı Emine Hanım, okulun ilk kaydolan talebeleridir. 1903 tarihine gelindiğinde okulda iki muallim ile 91 öğrenciye eğitim vermeye başlanmıştır.¹³ Öğrenci mevcudundaki reel artış ailelerin kız çocuklarını okula göndermedeki istekliliklerini yansıtmaktan çok nüfustaki artış ile orantılı olabilir. Samsun (Canik) merkezinde 1903 ve 1904 tarihlerinde mevcudiyeti belirlenmiş olan Canik İnâs Mektebi'nde Aişe, Mahmure ve Fethiye Hanımlar sayesinde eğitim verilmekte idi.¹⁴ Okulun ilk açıldığı yıllara müteakib devrede öğretmen ve okul hizmetlileri artmaya başlamıştır. Öğrenci sayısındaki artış doğal olarak yeni öğretmenlere ve okulun artan bakım ihtiyaçlarını yapacak yeni görevlilere gereksinimi arttırmıştır. Okulun ilk hizmetlisi olarak Hoca Nine adlı bir bevtab (kapıcı) kadının varlığı belirlenebilmiştir. Perşembe günleri adı geçen bu kapıcı kadının eğitime iştirak ettiği ve öğrencilere ilahiler söylettiği de olmuştur. Yaşlı ninenin hoca lakabı da vermiş olduğu dini musiki derslerinden kaynaklanmış olabilir.

⁹ Koçer, a.g.e., s.226.

¹⁰ aynı yer.

¹¹ Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi, S.5, Samsun 1990, ss.166-174.

¹² Koçer, a.g.e., s. 227; Işık Özel, "Kadınlar Ne İstiyor?", Toplumsal Tarih, S.39, Mart 1997.

¹³ Yolalcı, a.g.m., s.455.

¹⁴ Salname-i Nezaret-i Ma'arif-i Osmaniyye, 1321 H., Asır Matbaası, İstanbul 1321, s.604.

Samsun'da bulunan Merkez Kız İnâs Mektebi 1914 yılında ibtidâi düzeyinde bir okula dönüştürülerek sıbyan sınıfı ile birlikte toplam yedi yıllık eğitim veren bir kurum haline dönüştürülmüştür. Ancak, okulun öğrenci sayısı okul kapasitesinin çok üzerine çıktığından kız öğrencilerinin başka okullarda da eğitime tabi tutulmaları ihtiyacı kendini şiddetle hissettirmeye başlamıştır. Önceleri ilkokul düzeyinde eğitim veren Hançerli Mahallesi'ndeki Abdullah Paşa Mektebi, Sadibeğ Mahallesi'ndeki Said Beğ Mektebi ve Pazar Mahallesi'nde bulunan Necm-i Türki Mektebi muhtemelen 1914'lerde ibtidai şekline sokularak kız çocuklarının eğitimine katkıda bulunmuşlardır.¹⁵

Vilâyet ve Sancak merkezlerine mahsus kız rüşdiyeleri 25 eylül 1913 tarihli ilk öğretim kararnameyi ile altı senelik kız ibtidaiyelerine çevrilerek kaça merkezlerine de yayılmıştır. Muhtemelen Samsun yöresinde bulunan Çarşamba ve Bafra kazalarında bulunan İnâs Mektepleri ibtidai statüsünde hizmet vermeye başlamışlardır.

Samsun'da halen ilköğretim düzeyinde eğitim veren bugünkü Bozkurt İlkokulu (Merkez İnâs Mektebi) bünyesinde muhafaza edilmiş olan Sicil-i Umûmi defterleri okulun geçmiş dönemlerdeki önemini ortaya koyarken günümüz eğitim tarihi içinde yeni bilgiler sunmaktadır.¹⁶

Sicil-i Umûmi defterlerinde öğrencinin dersleri ve aldığı notların yanısıra; okula kayıd yaptıran her öğrenci için ayrı bir sayfa ayrılmış ve öğrenci ile ilgili bilgiler öncelikli olarak saptanmıştır. Öğrenci hakkında kayıd esnasında alınan bilgileri şu şekilde tablolandırmak mümkündür.

Tablo I: Okul kayıt defterlerinde matbu olarak yer alan öğrenci ile ilgili tutanaklar.

¹⁵ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiyye, 1321 H. , s.605, 606.

¹⁶ Bozkurt İlkokulu'nda dört adet öğrenci kayıt defteri 1914-1915, 1924, 1926, 1928 tarihlerini kapsamaktadır. 1924 tarihli okul öğrenci kayıt defterinde okulun ismi Merkez İlk Kız Mektebi şeklinde değişmiştir. 1924 tarihli defterin bir diğer özelliği de kız öğrencilerin bir kısmının vesikah fotoğrafını ihtiva etmesidir. Ancak mevcut defterlerin içerisinde en muntazam şekilde tutulan ve devrin eğitim ve sosyal yaşantısı hakkında zengin malzemeler içeren öğrenci yoklama defteri 1914-1915 tarihli olanıdır. Öğrenci yoklama defterlerinin genel karakteristik özelliği hepsinin de matbu' olarak önceden tanzim edilmiş standart bilgi başlıklarını içeren sayfalarla ibaret olmasıdır. Matbu olarak öğrenci ile ilgili gerekli bilgilerin ana hatlarını belirleyen sayfalar sınıf öğretmeni tarafından el yazısı ile bazen mürekkepli bazen de kurşun kalem kullanılarak doldurulmuştur.; (Defterleri sıhhatli bir şekilde muhafaza ederek günümüze kadar ulaşmasını sağlayan Bozkurt İlkokulu Müdürü sayın Davud Erişkin ve defterlerin incelenmesi için gerekli izin çıkarılmasında yardımlarını esirgemeyen sayın Adnan Aynur 'a teşekkürü bir borç bilirim.)

1- Vakirdin ismi (Öğrencinin ismi)
2- Tarih ve mahall-i veladeti (Doğum tarihi ve yeri)
3- Pederinin ve velisinin ism ve vohreti veya tadbik mührü. (Velisinin ismi ve ünvanı)
4- Vakirdin mahall-i ikameti (Öğrencinin oturduğu mahalle)
5- Tarih ve suret-i duhulu ve kabul idildiği tarih (Okula kayıt tarihi)
6- Tarih ve suret-i hurucu (Okuldan mezun olduğu yada çıkış tarihi)

Matbu olarak tanzim edilen bu bilgilerin devlet genelinde bulunan tüm ibtidailerde tutulmuş olması icab eder. Bu bilgiler ışığında çocukların doğum yerlerine bakarak şehirde cereyan eden göç vakalarını kısmen de olsa tespit edebiliriz. İncelemeye tabi tuttuğumuz 1914-1915 tarihli okul kayıt defterinde, 1914 Cihan Harbi esnasında, Samsun Merkez İnâs Mektebi'nde ülkenin diğer yörelerinde doğan çocukların bulunuşu akla göç ihtimalini getirmektedir. 1914 tarihli Okul Kayıt Defteri'nde bulunan bilgilerden birisi de öğrencilerin gördükleri dersler ile ilgilidir. 1914-1915 tarihlerinde Merkez İnâs Mektebi'nde okutulan dersler matbu olarak şu şekilde yoklama defterlerine kayd edilmişlerdir :

- 1- *Kuran-ı Kerim ve Ma'lumat-ı Diniyye*
- 2- *Türkçe alfabe, kıraat, imla, sarf-u nahv, muharrir, manzume ezberi, yazı.*
- 3- *Musahabat-ı Ahlakîyye ve Medeniyye.*
- 4- *Hesab ve Hendese.*
- 5- *Tarih ve Coğrafya.*
- 6- *Eşya Dersleri ve Ziraat.*
- 7- *Resm ve el işleri.*
- 8- *İdare-i Beytiyye ve Tabahat (İnâs Mekatibinde).*
- 9- *Terbiyye-i Bedeniyye.*
- 10- *Musiki.*
- 11- *Lisan-ı Ecanibi (Numune mektebinde).¹⁷*

¹⁷. Ma'arif Nezâreti'nin, sıbyan mektebi ve rüşdiyelerin birleştirilerek 6 seneye çıkarılmasına binaen, ders programında yapmış olduğu yeniden yapılanma İstanbul'u hedef almaktadır. Ma'arif Nezâreti'nin ibtidailer için hazırladığı ders müfredatında bulunan Arabi, Farsi ve bazı dersler Samsun'da bulunan ibtidailerin müfredatında yer

Kayıd defterinin sunduğu bilgiler doğrultusunda 11 adet dersin öğrencilere sunulmaya çalışıldığı ancak bunlardan yalnızca 10 tanesinin verilebildiği anlaşılmaktadır. İlkokul düzeyindeki çocukların genel kültür bilgilerini ve devrin sosyal şartlarında iyi bir ev hanımı olabilmelerini temine yönelik derslerin mevcudiyeti, devrin eğitim felsefesini belirlemek amacıyla, değerlendirilmeye değer bir başka husustur.

Kayıd defterinde yer alan bilgilerden yola çıkarak ibtidai düzeyindeki okullarda yabancı dil eğitimi verilmek istendiği ancak yeterli öğretmen olmaması nedeniyle bunun uygulanamadığı anlaşılmaktadır.¹⁸ Ayrıca beden eğitimi dersi yalnızca son sınıf öğrencilerine verilmiştir. Müzik eğitimi ise Şehbender-zâde İlmî Bey'in annesi tarafından okula hediye edilen piyano sayesinde verilebilmiştir. Dersler 1926 tarihli bir belgeden anladığımız kadarı ile çoğunlukla sınıf öğretmeni tarafından verilmekte idi. Resim, Musiki ve Elişi derslerine ise bayan branş hocaları girmektedirler.¹⁹

Kayıd defterinde notlar onluk sisteme göre verilmiş ve derslerin toplamları yüzlük sisteme göre değerlendirilmiştir. Her ders için 1-10 arası değerlendirme yapılmış ve sonradan toplam 10 dersin notu toplanmıştır. 100 üzerinden 50 ve yukarısını alan öğrenciler bir üst sınıfa geçmişlerdir. Anlaşılacağı üzere ders geçme veya kalmadan çok sınıf geçme söz konusudur. Derslerle ilgili bölümü hal ve hareket, dikkat, şü-i gayret, intizamperverlik gibi öğrencinin sosyal bir birey olma yolundaki davranışlarını kontrol eden puanlama haneleri mevcuttur. Bu bölümdeki notlar 10'luk sisteme göre belirlenmiş ancak ders notlarına aksettirilmemiştir. Bu bilgileri devam eden satırlarda ise öğrencinin okula devam ettiği veya etmediği günlerin miktarı kaydedilmiştir. Ayrıca öğrencinin geç kaldığı günlerde belirlenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda bir öğrencinin okula devam ettiği günlerin adedini 189-216 gün arası olarak belirlemek mümkün olacaktır. Defterler üzerinde yaptığımız çalışmalar neticesinde devamsızlık vakalarına raslanmakla birlikte öğrencilerin genel anlamda okula iştirakları mükemmel yakın bir mertebededir.

1914-1915 tarihli okul kayıd defterinde toplam olarak 639 öğrencinin kaydı yer almaktadır. Bunlardan 28'i ikinci sınıfta, 36'sı üçüncü sınıfta, 27'si dördüncü sınıfta, 14'ü beşinci sınıfta, 28'i altıncı sınıfta, 26'sı ise yedinci sınıfta kayıtlıdır. Toplam 159 öğrenci

---

almamaktadır. Bunda branş hocalarının eksikliği etkili olsa gerektir. Mahmud Cevad İbn -ül Şeyh Nafî, *Ma'arif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Matba'a-i Amire, İstanbul 1338, s.270- 271.

¹⁸. Ancak 1316'da Dedeşavlu Mekteb-i İdadisi olarak açılan ve sonradan 1319'da erkek öğrenciler için eğitime başlayan Fazıl kadı Mekteb-i İdadisi'nde bulunan erkek öğrenciler Fransızca derslerini almaktaydılar. Bugünkü Fazıl Kadı ilköğretim okulunda tespit ettiğimiz Sicil-i Umumi defterinde 1914'lerde erkek öğrencilerin bir Fransızca hocasına sahip oldukları aldıkları notlardan anlaşılmaktadır. **Ek II** : Dedeşavlu Mekteb-i İdadisi'ne ait "Mekteb-i İdadî 1319" yazılı altınyaldızlı kitabesinin resmi ; Okulun kurucusu Fazıl Kadı'ya ait bir resim; Okulun açılışı ile ilgili bir belge. Belgelerin temininde yardımcı olan Fazılkadı İlkokulu Müdürü Mehmet Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

¹⁹. **Ek.III** : Not defterlerimize muvafık kaydı düşülerek hazırlanan cedvelde dört öğretmenin imzaları dikkat çekmektedir. Sınıf muallimi Fehmet, Resim Muallimi Nahibe Hanım, Musiki Muallimi Pakize ve Elişi Muallimi Zarife; Öğretmen okulundaki kız öğrenci sayısı 1916-1917'de 803 iken 1917-1918'de 1005'i bulmuştur. Tahminimizce taşra kentlerindeki kız mekteplerine 1926 yılında bu mekteplerden yetişen bayanlar ders hocaları olarak girmektedirler. Bkz.Koçer, a.g.e., s.s.229.

birinci sınıftan sonraki devrelerin toplamını oluştururken geri kalan 480 öğrenci sıbyan sınıfı yani birinci sınıfta kayıtlıdır. Öğrencilerin doğum yerlerinin istatistiki dökümanı ise şu şekilde belirlenmiştir : Samsun merkez doğumlu 279, Vezirköprü 3, Çarşamba 4, Bafra 5, Gölalan Köyü 1, Ladik 2, Kavak 5 öğrenci Merkez İnâs Mektebi'nde okumaktadır. Samsun ve çevre ilçelerinde doğan çocukların sayısı toplam 299'a tekabül etmektedir. Samsun doğumlu çocukların aileleri muhtemelen göç ederek Samsun'a yerleşmişlerse bile bu işlem 1914'den yedi yıl önce gerçekleşmiş olmalıdır. O halde 1908 tarihinden itibaren Samsun'da ikamet eden aileler kız çocuklarının eğitimi hususunda gerekli itinayı göstermişlerdir. Kayıtlı defterinde Karadeniz sahil kentlerinde doğup sonradan Samsun'a ailesi ile birlikte gelerek eğitime başlayan çocuklar da vardır. Trabzon merkez doğumlu 39, Sürmene'li 4, Akçaabad'lı 4, Of'lu 2 öğrenci toplam 49 öğrenci Trabzon Vilayeti ve civar ilçelerinde doğmuş ancak 5-6, 7 yaşlarında Samsun Merkez İnâs Mektebi'nde öğretime başlamışlardır. 1914 tarihli öğrenci kayıtlarının yer aldığı defter dikkate alındığında Trabzon kökenli ailelerin 1908-1914 yılları arasında Samsun'a göç ettikleri söylenebilir. Karadeniz sahil yerleşim birimlerinden Samsun'a yönelik göçler Trabzon'la sınırlı değildir. Giresun'lu 1, Ünyeli 3, İnebolu'lu 1, Rize'li 7, Rize Atina'lı 1, Sinob'lu 1 ve Kastamonu doğumlu 1 öğrenciyi de hesaba katarsak Karadeniz sahil kesiminde Samsun'un tercih edilir makbul kentlerden biri konumunda olduğu anlaşılır. Karadeniz yöresi halkı iç kesimlerden de Samsun'a göç göndermiş olacak ki kayıtlı defterlerinde bulunan öğrencilerin bir kısmı da İç Karadeniz bölgemizdendir. Bayburd'lu 3, Amasya'lı 5, Merzifon'lu 8, Çorum'lu 1, Hacıköy'lü 1 ve Niksar doğumlu 2 öğrenci İç Karadeniz'in Samsun'a sahil kesimi kadar rağbet etmediğini kanıtlamaktadır.

Samsun 1908-1914 yılları esnasında yaşanan siyasi kargaşa ve harb bulhanından en az etkilenen kentlerden birisi olacak ki bu dönemde Karadeniz bölgesinin haricindeki bir çok bölgeden olan ailelerin varlığı dikkat çekmektedir. İstanbul doğumlu 32 öğrencinin varlığı siyasi yada harb nedeniyle daha güvenli bölgelere göç ihtimalini de açığa çıkarmaktadır. Ancak Samsun'un ticari konumu da farklı şehirlerden ailelerin varlığını açıklama hususunda, gözden uzak tutulmamalıdır. Bursa'dan 2, Bitlis'den 1, Antalya'dan 1, Konya'dan 5, Niğde'den 1, Söğüt'den 1, Karahisar-ı Şarki'den 1, Erzincan'dan 2, Diyarbakır'dan 1, Sivas'dan 6, Mamûrat'ül Aziz'den 2, Erzurum'dan 5 ve İspir'den 1 öğrencinin bulunduğu belirlendiğinde şehrin zengin kültürel harmonisi açığa çıkmaktadır. Ne var ki kültürel zenginlik yalnızca bu şehirlerimizden gelen insanlarla sınırlı değildir. Bir zamanlar Balkan topraklarında ikamet etmiş bulunan ecdad çocukları da Samsun'u yeni vatanları olarak kabul etmiş görünmektedirler. Selanik'li 4, Gözleve'li 1, Gümülcine'li 4, Kırkkilise'li 1, Priştine'li 1 ve Zağra'lı 1 öğrencinin ailesi muhtemelen 1908-1914 yılları arasında Samsun'a göçmüşlerdir. Sözkonusu Balkanlar olunca ailelerin ticaret nedeniyle göç etme ihtimalleri kısmen de olsa suya düşmektedir. Ancak Kırım doğumlu 1 öğrencinin ailesinin Samsun'u tercih etmiş olmaları bu yörelerde 1908-1914 yıllarına kadar göç etme ihtiyacı duyan birilerinin varlığını kanıtlamaktadır. öğrencilerin kaydedildikleri defterde bir kısmının doğum yeri kaydedilmemiş olduğundan istatistiki olarak incelemeye tabi tutulan öğrenci sayısı okulun toplam mevcudunu yansıtmamaktadır.²⁰

²⁰ Samsun'un bir göçmen şehri olduğunu ortaya çıkaran istatistiki veriler 1914 tarihinde Merkez İnâs Mektebi'nde kayıtlı öğrenciler için tutulan Sicil-i Umumi Nüfus Defteri'nden elde edilmiştir.

Sıbyan sınıfında bulunan öğrencilerden büyük çoğunluğu ikamet ettikleri mahallenin Merkez İnâs Mektebi'ne uzaklığı nedeniyle nakl talebinde bulunmuşlardır. Böylece sıbyan sınıfını takip eden senelerde 61 öğrenci Abdullah Paşa'ya ve 67 öğrenci'de Necm-i Türki'ye nakledilmişlerdir. Öğrencilerin çoğunlukla şu mahallelerde ikamet ettikleri tespit edilmiştir: Said Beğ, Said Ağa, Çiftlik, Pazar, Ermeni, Rum, Hançerli, Kökçüoğlu, Sıhhiye, Hacı Aba, Cami-i Kebir, Unkaparı, Subaşı, Kale, Tenvir-i Efkar, Hükümet Caddesi ve Acem mahallelerinin bir kısmı günümüz Samsun şehrinde de ikamet yerleri olarak bilinmektedir. Pazar mahallesinde bulunan Merkez İnâs Mektebi, Hançerli Mahallesi'nde bulunan Abdullah Paşa²¹ ve Pazar Mahallesi'nde bulunan Necm-i Türki'ye 128 adet öğrencisini göndererek hem velilerin işini kolaylaştırmış, hem de okulun öğrenci kapasitesini bir nebze de olsa düşürerek mevcut öğrencilerine daha iyi imkanlar sunmaya çalışmıştır. Okuldan ayrılanların sebepleri farklı olabilmektedir. Bu sebeplere ilişkin defterden elde edebildiğimiz bazı bilgileri ise şu şekilde belirtmek mümkündür: Merkez İnâs Mektebi'nde okuyan öğrencilerden bir tanesi ailesi ile birlikte Trabzon'a , 2 tanesi Amasya'ya, 2 tanesi İstanbul'a gitmiştir. Rum Mahallesi'nde oturan bir öğrenci ise babasının memuriyetinden ötürü tayin olması ile mektebini değiştirmiştir. Okulda kayıtlı bulunan iki öğrenci hakkında ise taşraya gitmiştir ibaresi yer almıştır. Okulda kayıtlı bulunan 1907 Erzurum doğumlu, Said Beğ Mahallesi'nde oturan Asiye adlı kız çocuğu 1914 tarihinde okula kaydedilmiş ancak 1917 tarihinde kayıd defterine vefat etmiştir ibaresi düşülmüştür.

Okul kayıd defterinden edindiğimiz bilgilere göre 72 adet öğrenci okulu terketti ibaresini taşıırken; 38 adet öğrenci de okuldan çıkmıştır kaydı ile nitelendirilmişlerdir. Okulu terk yada okuldan çıkan toplam 110 öğrencinin çoğu sıbyan sınıfında kayıtlıdır. Bunda öğrencilerin 5-6 yaşlarında olmalarının büyük etkisi olsa gerektir. Ancak, bazı öğrencilerin dördüncü, beşinci hatta altıncı sınıfta okullarını, notlarının iyi olmasına rağmen, terk etmelerinin nedenleri devrin sosyo-kültürel koşulları ile izah edilmeye ihtiyacı duymaktadır.

Merkez İnâs Mektebi'nin ilk hocası olan Habeş asıllı İkbâl Hanım'ın diğer okul idarecileri ile olan birlikteliği halk arasında dedikodulara neden olarak toplumsal baskıyı yoğunlaştırmıştır. İkbâl Hanım'ın zamanın hakimi Fazıl Kadı ile birlikte Çarşamba kazasında katıldıkları bir düğün halk nazarında büyük bir hata olarak algılanmış ve artan dedikodular nedeniyle de İkbâl Hanım zor anlar yaşamıştır. Bozkurt İlkokulu'nun kısa bir tarihçesini kaydeden Fazıla Atabek'in yöre halkından derlediği ve İkbâl Hanım ile okul öğrencileri hakkında halkın dilinden düşmeyen türküler ise bizlere devrin eğitime karşı duyduğu taassubu daha iyi kavrama imkanı sağlamaktadır. Bu türkülerden bazıları şu şekilde tespit edilebilmiştir:

Mektebin yolu bir büyük bahçe

Kebap taşınır bohça bohça

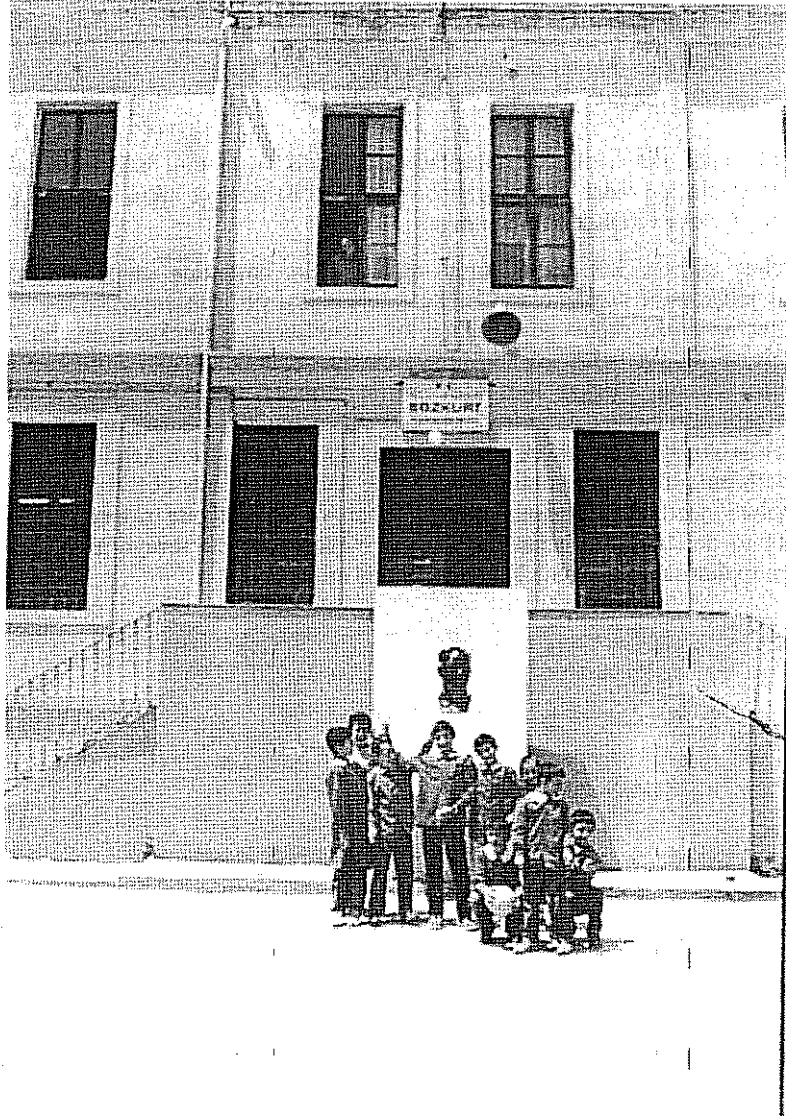
²¹. Ek IV : Bugünkü Abdullah Paşa İlkokuluna ait bir resim.

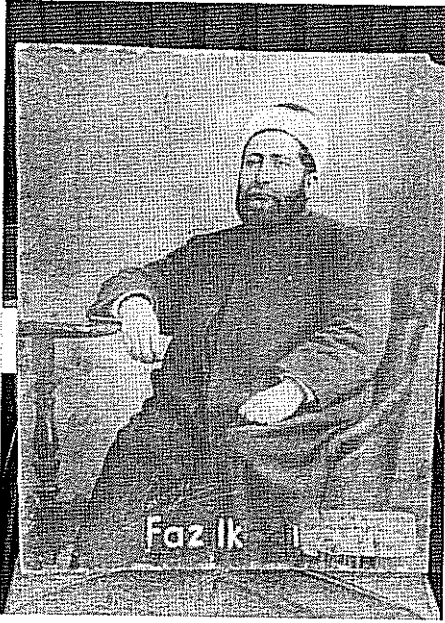
*Hakim Bey'in cebinde kalmadı akça
Aman da hoca hanım etmemeliydin
Sen bu düğüne de gitmemeliydin.*

Yukarıdaki dizelerden de anlaşılacağı üzere İkbâl Hanım hakkındaki dedikodular türkölere beste olacak kadar allanıp dallanmıştır. Dedikoduların etkisi ile olsa gerek İkbâl Hanım iki sene sonra veremden vefât etmiştir.

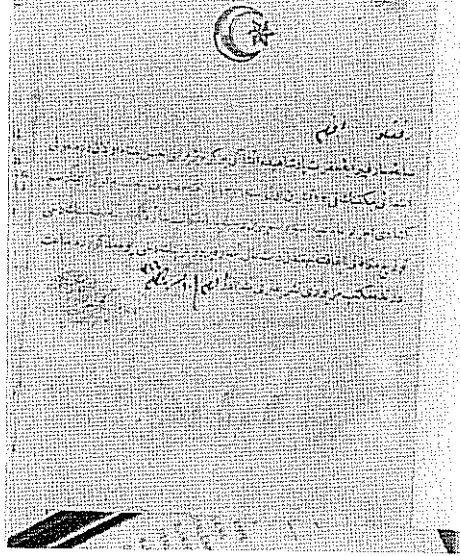
Sonuç olarak, kız çocuklarının eğitimi için başlatılan süreç toplumun değer yargılarının gelişmesine paralel olarak mükemmele ulaşmıştır. Başlangıçta yönetici tabaka ve ileri gelen seçkin sınıfın rağbet gösterdikleri kız çocuklarının eğitimi zamanla halk tarafından benimsenmiş ve eğitim belirli bir sınıfın ve cinsiyetin imtiyazı gibi görünme külfetinden kurtarılmıştır. Samsun Merkez İnâs Mektebi'nin tarihçesi bunun bir kanıtı olsa gerektir. İncelemeye tabi tuttuğumuz defterlerde dikkati çeken bir diğer husus, öğrencilerin kaydını yaptıran velilerinin hepsinin erkek oluşudur. Bu dönemde kadının kendi kız evladını dahi okula kaydettirme gibi bir misyonu toplum henüz kabullenebilmiş değildir. Ancak günümüz kadının toplum nezdinde kazanmış olduğu itibar ve serbestiyete rağmen çocuklarımızın bugünkü kayıd defterlerinde hâlen babalarının mevcudiyeti şu soruyu akla getirmektedir. Türk Kadını toplumsal misyonunu kabullenebilmiş midir ?

Ek-I: Samsun Merkez İnâs Mektebi (Bugünkü Bozkurt İlkokulu)'na ait bir resim

...uydurulmuştu.

Ek II: Fazıl Kadı'nın bir resmi; Fazıl Kadı Okulu'nun açılışı ile ilgili bir belge; İbtidâ'î Mektebi yazılı kitâbe.

معلومات		درجه اولی										مجموع	تاریخ
ردیف	نام و نام خانوادگی	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	مجموع	تاریخ
۱	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۲	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۳	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۴	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۵	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۶	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۷	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۸	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۹	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۰	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۱	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۲	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۳	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۴	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۵	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۶	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۷	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۸	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۱۹	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۲۰	...	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸

Ek III: Merkez İnâs Mektebi hocalarının imzaladıkları 1927 tarihli not çizelgesi

Ek IV: Abdullah Paşa İlkokulu